

DR. VÁRNAY ERNŐ

A FEJLETT TŐKÉS ORSZÁGOK KÖZÖTTI MŰKÖDŐTŐKE-MOZGÁSOK ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEI A KÖZGAZDASÁGTANBAN

1. A tőkekivétel szokásos megközelítései és a II. világháború utáni működőtőke-mozgások szakaszai

A tőkekivétel elméleti megközelítései igen gyakran két összefüggés-rendszerben jelennek meg. Az egyik az *imperializmus-elmélet*, a másik a *fejlettség-elmaradottság prolemtikája*.

Mindkét vonatkozásban Lenin: „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka” c. műve áll a sor élén, amelynek „A tőkekivétel” c. része, miközben a tőkekivétel jelenségét a kor kapitalizmusa sajátosságaként jelöli meg, a fejlett tőkésországo kból az *elmaradott országok felé irányuló tőkemozgásokat* emeli ki: „Amíg a kapitalizmus kapitalizmus marad, nem arra fordítják a tőkefelesleget, hogy az illető országban emeljék a tömegek életszínvonalát, hiszen ez csökkentené a tőkések profitját, hanem arra, hogy a tőkének külföldre, az elmaradott országokba való kivitele útján növeljék a profitot. Ezekben az elmaradott országokban a profit rendszert magas, mert kevés a tőke, a föld ára viszonylag nem magas, a munkabér alacsony, a nyersanyag olcsó.”¹

Lenin e művének két fontos forrását emeli ki. Hobson „Imperialism. A Study” („Imperializmus. Tanulmány”, London, 1902.) c. könyvét és Rudolf Hilferding „A finánc-tőke” c. művét. (Bécs, 1910.) Ez utóbbi a tőkekivétel és ezen belül a működő (Hilferdingnél igen gyakran ipari tőkeként említett) tőke kivételének számos vonatkozását leírja. Olyan összefüggéseket is, amelyek Lenin munkájában különböző okoknál fogva (a munka népszerűsítő, azaz széles tömegeknek szánt jellege, a cári cenzúra szempontjainak figyelembe vétele, és különösen a mű rendeltetése és az imperializmus történelmi perspektíváját illető eltérés) nem szerepelnek.

Hilferding közvetlen összefüggést lát a működőtőke-mozgások és a monopóliumok illetve a monopolizáltság között.² Megemlíti az ún. alapítói nyereséget, mint a tőkekivételt ösztönző motivumot.³ Már Hilferding rámutat arra — amivel az alábbiakban még találkozunk —, hogy *vannak országok, amelyek „egyrészt tőkét exportálnak, másrészt a népgazdaságukhoz szükséges tőkét részben külföldről importálják*. Főleg ipari tőkét visznek ki és ilyen módon bővítik saját iparukat. Viszont iparuk forgótőkéjét részben kölcsöntőke formájában szerzik meg.”⁴

Hilferding rendkívül *nagy jelentőséget tulajdonít a tőkekivételnek*, olyannyira, hogy *általánossá válásához a kapitalizmus új szakaszát köti*, s egyben a II. világháború utáni fejlődés nagypontosságú vízióját tárja elénk: „A tőkekivétel meggyorsítja az idegen országok feltárását, és hatalmas mértékben fejleszti termelőerőiket. Egyúttal

¹ Lenin: Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka. Kossuth Könyvkiadó, 1981. 73. old.

² Rudolf Hilferding: A finánc-tőke. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959. 431. old.

³ Hilferding: I. m. 431. old.

⁴ Hilferding: I. m. 431. old.

fokozza a belföldi termelést, hiszen ennek kell szolgáltatnia azokat az árukat, amelyeket tőkeként küldenek külföldre. A tőke kivitel tehát a termelés hatalmas hajtóerejévé lesz. Általánossá válásával a tőkés termelés új Sturm und Drang korszakba lép, amelynek folyamán a prosperitás és a depresszió ciklusa megrövidül, s a válság enyhül. A termelés gyors növekedése fokozza a munkaerő iránti keresletet is, és ez kedvezőbb helyzetbe hozza a szakszervezeteket. Úgy látszik, mintha a kapitalizmus immanens elnyomorodási tendenciáit a fejlett tőkésországokban leküzdötték volna. A termelés gyors növekedése megakadályozza a tőkés társadalom árnyoldalainak tudatosodását, s azt eredményezi, hogy optimistán ítélik meg e társadalmi rendszer életerejét.”⁵

További sajátosság, hogy a tőke kivitel egységesen tekintik, tehát *nem választják el a kölcsöntőkét a működőtőkétől*, az állami tőke kivitel a magán tőke kivitelétől. Ebben a szellemben tárgyalja a tőke kivitel Simai Mihály: „Az imperialista monopóliumoknak továbbra is nagy jelentőségű az a hatalmas haszon, amelyet a külföldi tőkebefektetésekből — s különösen a gazdaságilag elmaradott országokból, ezek népeinek kizsákmányolásából — húznak. Ez az extraprofit, amelynek viszonylagos súlya a monopóliumok összjövedelmében növekvő irányzatú, továbbra is a legfontosabb mozgatórugója a tőke kivitelnek.”⁶

Ugyancsak az imperializmus felől közelíti a tőke kivitel *az a vita, amely 1966 — 67-ben folyt a tőke kivitel jelentőségéről és viszonyáról az áru kivitelhez.*⁷ Hasonlóan jár el Szentés Tamás is.⁸

Ezek a felfogások az 1950-es évek végéig, az 1960-as évek elejéig több vonatkozásban is szinte magától értetődőek voltak. *A II. világháborút megelőzően* a működőtőke mozgás alárendelt szerepet játszott. Ekkor a — főként államoknak nyújtott — *kölcsöntőke dominált*. Ehhez közvetlenül kapcsolódott a kölcsöntőkét nyújtó ország exportjának fokozása a kölcsönt felvevő országba. („*A tőke kivitel az áruexport fokozásának eszközévé válik*” — mondja Lenin.) A behatolás egy másik (monopolkapitalista) útja a banktőke kivitele külföldi bankalapításokkal illetve részesedésvásárlásokkal. Ez azután a későbbiekben a fináncőtőke logikája szerint behatolhatott az iparba.

A II. világháború után — az ekkor jelentőssé váló működőtőke-befektetéseket is beleértve — *a tőke kivitel fő indítéka* ebben az időszakban még mindig az volt, hogy biztosítsa *az ásványi és mezőgazdasági nyerstermékek termelése fölötti ellenőrzést*, a lehető legnagyobb haszon megszerzése mellett.

A fejlett országok közötti működőtőke mozgás mint jellegzetes, sőt dominánsá váló jelenség, két időszakban jelenkezik.

⁵ Hilferding: I. m. 421. old.

⁶ Dr. Simai Mihály: Tőke kivitel a jelenkori kapitalizmusban. Kossuth Könyvkiadó, 1962. 217. old.

⁷ Lásd Molnár Ferenc: Az imperializmus lenini elméletének néhány problémája és a mai kapitalizmus. Közgazdasági Szemle, 1966. 11. sz., Még egyszer a tőke kivitel mai jelentőségéről és korunk kapitalizmusának jellegéről. Közgazdasági Szemle, 1967. 10. sz., Göncöl György: A tőke kivitel volumene és hatékonysága. Közgazdasági Szemle, 1967. 1. sz., Rédei Jenő: Az imperializmus lenini elmélete és korunk imperializmusa. Közgazdasági Szemle, 1967. 2. sz., Kádár Béla: Egy gondolatébresztő évfordulóval kapcsolatos vitához. Közgazdasági Szemle, 1967. 4. sz., Mihalik István: Imperializmus vagy monopolkapitalizmus. Közgazdasági Szemle, 1967. 4. sz.

⁸ Szentés Tamás: Az elmaradottság és a fejlettség dialektikája a tőkés világgazdaságban. Kossuth Könyvkiadó, 1976.

⁹ A továbbiakban a működőtőke-kivitel és a direkt beruházásokat szinonim fogalmakként használom. Direkt beruházáson pedig olyan külföldi tőkerészesedést (tőkerészesedés megszerzését) értek, amely a tulajdonosának lehetővé teszi a vállalat üzletvitelébe történő tényleges beleszólást.

Az egyik hozzátételgesen 1960-tól 1973-ig tartott. A direkt beruházások földrajzi és szektorális irányai megváltoztak.⁹ A fejlett tőkés országok — különösen Nyugat-Európa — mint befektetési terület jelentősége gyorsan nő, miközben a beruházások egyre inkább *a feldolgozóiparba irányulnak*. Ezek a tendenciák jól kivehetők a következő számokból, illetve az 1. táblázat adataiból. Az amerikai és brit külföldi tőkeállománynak 1960-ban alig 1/3-át tették ki a feldolgozóipari befektetések. 1973-ban az amerikai érték már 41%, a brit pedig 46,2%. (Miközben az NSzK esetében ez az arány 73,7%.)¹⁰

1973 óta úgy tűnik ismét új szakasz figyelhető meg a következő jellegzetességekkel: *a)* Egyre nagyobb tőkék irányulnak az Egyesült Államokba. *b)* Megmarad a feldolgozóipar kitüntetett jelentősége, miközben nő *a szolgáltatások*, különösen a pénzügyi szféra jelentősége. *c)* Nincs komolyabb reorientáció a fejlődők irányában. (Erről az 1. táblázat adatai is meggyőzhetnek bennünket.) Az ún. újonnan iparosodott országok a fejlődő országokba irányuló tőkeexport mintegy 40%-át veszik fel.

**A LEGNAGYOBB TŐKEEXPORTŐR ORSZÁGOK KÜLFÖLDI
BEFEKTETÉSEINEK MEGOSZLÁSA A FEJLETT ÉS A FEJLŐDŐ
ORSZÁGOK KÖZÖTT**

I. táblázat

Megnevezés	Fejlett tőkés- országok /I/	Fejlődő or- szágok /II/	Az I. az összes százalékában
USA (milliárd dollár)			
1960	19,3	12,0	61,7
1973	74,1	27,9	72,7
1979	137,9	47,8	74,3
Nagy-Britannia (milliárd font)			
1960	1,9	1,9	50,0
1972	5,4	1,9	74,0
1978	13,5	4,0	73,1
NSzK, (milliárd NSzK márka)			
1961	2,3	1,5	60,0
1973	22,6	9,7	62,0
1979	47,9	18,1	72,6
Japán (milliárd dollár)			
1960	0,1	0,4	20,0
1972	3,6	3,1	46,3
1978	11,6	15,2	43,2

Forrás: Dr. Thomas Friedländer: Imerialistischer Kapitalexport in die Entwicklungsländer IPW-Forschungshefte 4/1981. 43. old.

Inotai András írja: „Továbbra is (1973 után is — VE) meghatározó maradt azonban a fejlett tőkésországok egymás közti tőkeforgalma, sőt a nyugat-európai és japán tőkének a legutóbbi években egyértelműen megerősödött USA-orientációja csak növelte ezen elem (tartópillér) fontosságát. Az 1968 és 1972 közötti időszakban Japán működőtőke-kivitelének 21,5, 1973 és 1976 között már közel 25%-a áramlott

¹⁰ Dominique Laubier: Interpénétration des capitaux et concurrence industrielle mondiale-Analyse de l'évolution historique C. E. P. I. I. 1980. 5. old.

Észak-Amerikába, ezen belül döntően az Egyesült Államokba. A többi ország adatai hasonló irányú változástól tanúskodnak.”¹¹ Valóban, az NSZK-ra ugyanezek az értékek 16,2, illetve 20,8%, Nagy-Britannia esetében 24,3 és 29,4%. Franciaország, ha kissé lemaradva is, de ugyanebben az irányban halad. USA-ba irányuló direkt beruházásai és hosszúlejáratú hitelnyújtásai az összeshez viszonyítva: 1968 3%, 1972 11%, 1977 16%¹²

A következőkben a működőtőke mozgással foglalkozó néhány elméleti felfogást tekintek át. *Először* az első és különösen a második szakasz tőkemozgásaival foglalkozók nézeteit makroökonómiai illetve mikroökonómiai megközelítésben¹³. *Másodszor* a harmadik szakasz némileg új jelenségeivel is számoló vizsgálódásokat veszem szemügyre.

Ezek a megközelítések kifejezetten fejlett-fejlett viszonylatra vonatkoznak, vagy általános magyarázó jellegüknel fogva erre is kitérnek, ezekre is értelmezhetők.

2. *A direkt beruházások néhány makroökonómiai megközelítése* *A direkt beruházások és a tőkék hozamkiegyelődése*

A második szakasz egyik főáramának, az USA-ból Nyugat-Európába — első sorban az amerikai multinacionálisok révén megvalósuló — *irányuló direkt beruházásokat* magyarázza C. P. Kindleberger elemzése, (C. P. Kindleberger: Balance of payments deficits and the international market for liquidity Essays in international finance numero 46, Princeton University Press, 1965) amely ezeket a beruházásokat egy tényezőnek tudja be, tüniillik az eltérő likviditási igénynek. Azt a szituációt, hogy az USA rövidlejáratú hitelfelvevő és hosszú lejáratú hitel nyújtó, Nyugat-Európa pedig éppen ellenkező képet mutat, Kindleberger azzal magyarázza, hogy *az európai megtakarítók likviditási igénye meghaladja az amerikaiakét*, továbbá ehhez *a kockázattal való erős tartózkodás* párosul. Ebből a magatartásból következik *a kamatstruktúra eltérése*, vagyis hogy a rövidlejáratú befektetések jövedelmezősége az USA-ban nagyobb, míg a hosszabb lejáratúaké Európában magasabb.

Ez a felfogás, amely egyedüli objektív tényezőként a befektetés jövedelmezőségét veszi figyelembe, kénytelen *a háromféle hosszúlejáratú befektetést* (a főleg kötvény formájú hosszúlejáratú hitelt, a részvényt csupán jövedelmező értékpapírként tekintő ún. portfólió beruházásokat, valamint a direkt beruházásokat) ha nem egymást tökéletesen helyettesítőnek, de legalábbis *egymástól nagyon erősen függőnek tekinteni*. Bár ezek a formák egymásba átmehetnek, sőt egy-egy adott befektetés több kategóriába is tartozhat, s az is kétségtelen hogy a mindenkori jövedelmezőség alapvető motívum, ezek mégsem azonosak. Ahhoz, hogy ez a felfogás a legkevésbé ütközzön a valóság tényeibe, a következő feltételeknek kellene teljesülnie: *a)* Meg kellene valósulnia a tőkék tökéletes mobilitásának. *b)* A részvényben történő befektetés jövedelmezőségi rátája és kockázata híven tükrözze a részvényt kibocsátó (vagy létrehozott) vállalkozás nyereségességét és kockázatát. *c)* A betelepülő vállalatok semmiféle olyan

¹¹ Inotai András: A nemzetközi működőtőke viselkedése az 1968–1976. években. Statisztikai Szemle, 1979. 11. sz. 1093. old.

¹² Dominique Plihon: Les mouvements de capitaux a long terme entre France et l'extérieur Banque de France, Cahiers Economiques et Monétaires numero 10. 1980.

¹³ Ebben nagy segítségemre volt G. Peltier: Survol des théories explicatives des mouvements d'investissements directs (Revue Banque, numero 354, 1976) c., hasonló tárgykörű tanulmánya, amelynek hivatkozásait a szövegben közlöm.

előnyvel ne rendelkezzenek, amely lehetővé teszi számunkra, hogy a befogadó ország vállalatainál magasabb profitrátát érjenek el, illetve ne legyenek hátrányban, mert a betelepülési költségek miatt alacsonyabb a profitrátájuk.

Ezek a feltételek nyilvánvalóan nem teljesülnek maradéktalanul, sőt.

G. Ragazzi már elveti a tőkepiacok tökéletességének hipotézisét. (G. Ragazzi: *Theorie of the determinants of direct foreign investment* IMF, Staff papers, vol. XX. numero 2.) Tökéletlenségük szerinte a befektetőnek az illető vállalatra vonatkozó információi minőségének és bizonyos intézményi akadályoknak (amelyek egészen a szervezett tőkepiac hiányáig mehetnek el) tudhatók be. *A tőkepiac e tökéletlenségeiből fakad az is, hogy a részvény hozama és a kibocsátó vállalat tényleges jövedelmezősége között eltérés van. Emiatt — mondja Ragazzi — egyes befektetők előnyben részesítik az ellenőrzés megszerzését* (a direkt beruházást), ami garantálja közvetlen beleszólásukat a vállalat üzletvitelébe, és így a befektetés kockázata megfelel az ún. ipari (gazdasági) kockázatnak. Ezt a konzekvenciát szintén az USA-ból Nyugat-Európába történő befektetések vizsgálata alapján vonta le. Szerinte az amerikai tőkepiac elég tökéletes ahhoz, hogy ne legyen rendszeres eltérés a portfólió és a direkt beruházások jövedelmezősége között. Európában viszont (egyenlő kockázat esetén) a vállalat fölötti ellenőrzést biztosító befektetés jövedelmezősége nagyobb. A tőkepiacok e strukturális eltérése oda vezet, hogy az európaiak előnyben részesítik az egyszerű portfólió értékpapírvásárlásokat az Egyesült Államokban, az amerikaiak pedig (különösen a nagyvállalatok) az ellenőrzés megszerzését Európában.

E tendenciákat Becsky György is regisztrálja.¹⁴ Egy ENSZ EGB vizsgálat adataival szemléletesen alá is támasztja, s a következőképpen interpretálja. (Lásd a 2. táblázatot.)

AZ USA ÉS NYUGAT-EURÓPA MAGÁN HOSSZÚ LEJÁRATÚ TŐKEBEFEKTÉSÉNEK ÁLLOMÁNYA EGYMÁS GAZDASÁGÁBAN (MILLIÓ DOLLÁR)

2. táblázat

Az USA aktívái és beruházásai Ny-Európában	1950	1958	1965
Direkt	1733	4573	13 894
Portfólió és egyéb	1371	2332	5 207
Nyugat-Európa aktívái és beruházásai az USA-ban			
Direkt	2228	4070	6 105
Portfólió és egyéb	3071	7319	12 137

Forrás: International Direct Investments by Private Enterprises in Western Europe and America Economic Bulletin for Europe, vol. 19. numero 1. — U.N. — E. C. E. Geneva, 1967. 57. old. Közli: Becsky György: I. m. 158. old.

Szerinte „(az USA-beli) nagyvállalatok úgy jelennek meg, mint amelyek nyugat-európai (s azon belül főleg EGK) eredetű, felhalmozott tőkét összpontosítanak és közvetítenek Nyugat-Európa (főleg az EGK országok) viszonylag elmaradott iparágaiába saját, amerikai igazgatásuk, üzemszervezésük, technológiájuk bevezetése mellett.” Ezen kívül rámutat arra, hogy egyrészt ebben az időszakban legalább a direkt tőkeáramlás a fejlettebb tőkésországból irányult a viszonylag fejletlenebb országokba. Másrészt arra, hogy *a*) a fogadó országok szempontjából tőkét szabadított fel más, exportra termelő iparágak számára, *b*) hogy mozgatóerőként az EGK-országok tartós

¹⁴ Becsky György: *Hosszú lejáratú tőke mozgások Nyugat-Európában, különös tekintettel az Európai Gazdasági Közösség helyzetére a hatvanas években.* Akadémiai Kiadó. 1970. 159. old. Meg kell jegyeznünk, hogy a téma legsokrétűbb, információban leggazdagabb feldolgozása ez a munka.

konjunkturája és c) a kedvezőbb nyugateurópai feldolgozóipari profitráta szinten szerepet játszhatott. Azt a kézenfekvő magyarázatot, hogy az amerikai vállalatok az EGK közös vámhatárain belülrre akartak kerülni — ami egyébként gyakran szerepel az irodalomban — nem tartja a többitől elválaszthatónak.¹⁵

A Becszy-féle értékelésből már kitűnik, hogy ezekben a tőkeáramlásokban nem pusztán pénzügyi (aktuális jövedelmezőségi) megfontolásoknak van szerepük. Amint azt G. Peltier helyesen megjegyzi, ha elfogadnánk ezt a felfogást, csak egyféle típusú multinacionális, a 70-es évek konglomerátuma viselkedését tudnánk egyértelműen magyarázni, amelyek valóban főleg pénzügyi szempontokat figyelembe véve döntöttek befektetéseikről, anélkül, hogy valamiféle termelési racionalizálásra törekedtek volna a nemzetközi munkamegosztás és az integrált irányítás és szervezés révén. Ez a magyarázat nem foglalkozik a nemzetközivé válás mikroökonómiai vonatkozásaival, a tőkeexportőr és — importőr országok nemzetgazdaságában bekövetkező változásokkal, a külkereskedelemre gyakorolt hatással, és tagadja, hogy az irányítás megszervezése egy külföldi vállalat felett valamiféle speciális előnyt jelenthet.

A direkt beruházások és a nemzetközi kereskedelem neoklasszikus elmélete

A nemzetközi kereskedelem neoklasszikus elmélete első lépésben (amint azt azt Palánki Tibor idézi is) abból a feltételből indul ki, hogy a különböző tényezőellátottságú régiók (országok) között a termelési tényezők immobilak. Továbbá feltételezi, hogy az akadálytalan nemzetközi kereskedelem valósítja meg a termékek és a termelési tényezők árának kiegyenlítődsét.

Ezután azonban mindkét feltétel abszolút jellegét feloldva bekapcsolja a nemzetközi kereskedelmet akadályozó tényezők jelenlétét (pl. vámok), valamint a szállítási költségeket, s megjelenik a termelési tényezők — köztük a tőke — nemzetközi áramlása,¹⁶ természetesen a neoklasszikus logikának megfelelően: „Miután a termelési tényezők azokból az országokból áramlanak el, ahol áruk alacsony, azokba, ahol drágák, szűkösségük és ellenértékük az előbbieken emelkedik, miközben áruk az utóbbiban csökken, hacsak ezt nem ellentételezik valamilyen módon. A nemzetközi termelésitényező-mobilitás általában az érintett országok között az árakat egységesebbé teszi, ugyanúgy, ahogy az árak nemzetközi áramlása. Miután az árucserre képtelen arra, hogy a termelésitényező-árak teljes kiegyenlítődsét megteremtse, a nemzetközi eltérések magmaradnak, és ha az eltérések elengedően nagyok, akkor további termelésitényező-mozgásokat vonnak maguk után. Ily módon úgy tűnik, hogy a nemzetközi árkiegyenlítődsét mind az áru, mind a termelésitényező-áramlás elősegíti, vagy közülük az, amelyik a legkisebb ellenállásba ütközik.”¹⁷

¹⁵ Ezzel az indítékkal kapcsolatban Palánki Tibor kifejezetten elutasító: „A transznacionális társaságok számára a vámok vagy a vámunió marginális kérdés. Az amerikai tőke a hatvanas években elárastotta volna Nyugat-Európát az EGK nélkül is.” Palánki Tibor: A nyugat-európai integráció. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981. 56. old.

¹⁶ A neoklasszikus gondolatmenetet klasszikusa, Bertil Ohlin alapján érzékeltetjük. Ohlin tőkemozgáson egyaránt érti a kölcsöntőke és a működőtőke mozgását. A direkt beruházásokra kritikizálták az eredeti kifejtés érintetlenül hagyásával többek között Kojima, R. Mundell, H. Brems (ismertetésüket lásd G. Peltier i. m.), Södersten, aki a management mint önálló termelési tényező relatív bőségének tulajdonítja a direkt beruházásokat. Bo Södersten: International Economics 1980. University of Lund Published by The Macmillan Press LTD.

¹⁷ Bertil Ohlin: Interregionális és nemzetközi kereskedelem. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981. 232. old.

A további, még konkrétabb elemzés során Ohlin kifejti, hogy a nemzetközi tőke-kivitel irányát a kamatlábon (mint tényezőáron) kívül befolyásolják *a)* a politikai feltételek, *b)* a tőkés kockázatsökkentési törekvése a különböző formájú és elhelyezkedésű befektetések által, *c)* a külföldi fióküzletek és üzemek létesítésének politikája, *d)* a magas profit.

Nagyon fontos tételeket állít fel a tőke mozgások hatásairól. Így kifejti, hogy a nemzetközi kereskedelmet miként érinti a tőke áthelyezése egy másik országba attól függ, hogy a létrehozott új iparág versenyezni vagy együttműködni fog az exportőr azonos iparával. A fejlett országok közötti tőke mozgás (Anglia és Olaszország esetét említi) valószínűen inkább versenyt teremt, s elképzelhető a nemzetközi kereskedelem csökkenése. „Azoknak az iparágaknak a növekedése, melyek inkább együttműködnek, mint versenyeznek a tőkeexportőr országok iparágaival általában kedvező irányba változtatják meg a kölcsönt nyújtó ország cserearányát.”¹⁸

Továbbá rámutat arra, hogy „Ha figyelmen kívül hagyjuk a cserearányokat, akkor nyilvánvaló, hogy a tőke áthelyezése a kölcsönt nyújtó és kölcsönt felvevő ország együttes nemzeti jövedelmét növeli. A tőke az alacsony határtermelékenységtől a magas felé áramlik... Minden ország profitál a gazdasági növekedésből, a világon mindenütt. Hosszú távon a prosperáló szomszédos országok valószínűleg a legjobb vevők. A tőkeexportáló országok, melyeknek a legtöbb esetben szoros kereskedelmi kapcsolatai vannak a kölcsönt felvevő országokkal, sokféle módon nyernek a saját tőkéjük által kiváltott vagy ösztönzött prosperitásból.”¹⁹

Amint látjuk, Ohlin rendkívül sokoldalú megközelítést adja a kérdésnek. Maga az elmélet azonban igazán logikusan csak a *különböző tényezőellátottságú országok közötti ún. vertikális beruházásokat* magyarázza. További vizsgálódásoknak tehát feltétlen helyük van.

*François Perroux felfogása a direkt beruházások és a nemzetgazdasági struktúrák egymásrahatásáról*²⁰

A francia F. Perroux, szemben az angolszász ihletésű neoklasszikus-keynesiánus felfogással, az *egyes országokban* nem különböző tényezőkombinációkat lát, hanem *egymással alá- és fölérendeltségi viszonyban lévő, változó struktúrákat*.

Ennek megfelelően a direkt beruházásokat is mint struktúrák egymásrahatását tekinti. A beruházásokat több szempontból kategorizálja. Megkülönböztet mindenekelőtt serkentő és serkentett beruházásokat, amelyek természetesen hatással vannak a termelés, az export és az import alakulására, termelési-, export- és importkoefficienseiknek megfelelően. E koefficienseket Perroux expressis verbis elhatárolja a neoklasszikus-keynesiánus beruházási multiplikátortól, mondván, hogy nála egyrészt nem rövid távú hatásról van szó, másrészt pedig itt specifikus serkentő beruházásokhoz kapcsolódnak speciális serkentett beruházások.

Nem beruházásról mint olyanról van tehát szó, s maga az elmélet sem egyensúly-elmélet, hanem struktúrák (szerves egészek) önmozgásáról és harcáról. „... a külkereskedelmi mérleg hosszú távon belül sem tendál az egyensúly helyreállítására felé. A közvetlen serkentő beruházások természete és következményei, serkentett beru-

¹⁸ Bertil Ohlin: I. m. 240. old.

¹⁹ Bertil Ohlin: I. m. 235. old.

²⁰ François Perroux: Nemzeti függetlenség és kölcsönös gazdasági függőség. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1972.

házaikkal együtt, a külkereskedelmi mérleg egyensúlyának tartós felbomlását okozhatják. Abban a mértékben, ahogy ezeket a beruházásokat egy erős struktúrájú országnak gyenge struktúrájú országgal szemben követett stratégiájából kiindulva határozzák el, vannak alávétve ez utóbbi ország külkereskedelmi mérlege egyensúlyának feltételei az ár és jövedelem kvázi-mechanizmusának, és akarva, nem akarva merítik ki azokat a feltételeket, amelyeknél fogva egyik nemzetgazdaság függő helyzetben van egy másik nemzetgazdasággal szemben.”²¹

Ebben a szellemben javasolja megvizsgálni a beruházásokat az ágazati kapcsolatokban történő elhelyezkedésük alapján, valamint döntési központjaik szerint. Ez utóbbival kapcsolatban a következő típusokat említi:

- olyan vállalat döntéseiből folyó további beruházások, amely programjának megfelelően fejlődik;
- olyan vállalatok döntéséből, amelyek a beruházóval ügyféli vagy előadói kapcsolatban állnak;
- olyan rivális vállalatok döntéseiből, amelyek a belföldi konkurenciával, illetve a beruházási létesítményt használó külföldi konkurenciával küzdenek vagy az elveszett piacot próbálják visszahódítani;
- olyan állami szerv döntéséből, amely az infrastruktúrát vagy valamilyen közművesítéssel kapcsolatos termelő egységet, illetve közigazgatási egységet hoz létre.²²

Az eddigi ún. *makroökonómiai megközelítések*ből vagy az tünt ki, hogy nem számolnak bizonyos mikroökonómiai tényekkel, vagy csak érintenek ilyen vonatkozásokat. Térjünk át most kifejezetten erre a nézőpontra.

3. *Mikroökonómiai magyarázatok a fejlett országok közötti direkt beruházásokra* *A termékciklus-elmélet mint kiindulópont*

Az egyik széles körben ismert felfogás, amely ugyancsak az USA-ból Nyugat-Európa felé irányuló működőtőke-folyam magyarázatát tűzte ki célul, R. Vernon nevéhez fűződik, aki *a termékciklus alakulásából vezeti le ezt a jelenséget.* (R. Vernon: *International investment and international trade in the product cycle Quarterly Journal of Economics*, 1966.)

Vernon a 60-as évek amerikai gazdaságából indul ki, amely mint innovációs centrum, az új termékek fő kibocsátója ebben az időben. Az új termékeknek két életszakaszát különbözteti meg. Az első időben a még új, nem standardizált termék termelése alacsony szinten mozog, és az úttörő (pionír) amerikai fogyasztóknak is csak kis hányadát éri el. A külföldi kereslet, amennyiben egyáltalán jelentkezik, export útján kielégíthető. Mind a belső, mind a külső piacon a kereslet rugalmatlan az árra, mivel ez esetben magas jövedelmű rétegről van szó. Később a termék a hozzá kapcsolódó technológia elterjedésével fokozatosan standardizálódik. Először a belföldi, majd a külföldi konkurensok belépnek a piacra. A termék egyre több fogyasztót ér el. A kereslet gyorsan nő, és ezentúl érzékenyebb az árakra.

Az amerikai vállalatok tehát, ha nem akarják, hogy piaci részesedésük csökkenjen, tőkét exportálnak külföldre. Ezt a következők gyorsítják-erősíthetik: a) Az amerikai piac telítődése illetve a növekvő verseny miatt és a sorozatnagyság növekedésével

²¹ Francois Perroux: I. m. 68. old.

²² Francois Perroux: I. m. 64—65. old.

megjelenő egység-költség növekedés (az értékesítési és reklámköltségek növekedése).
b) A konkurens európai cégek eladásainak növekedése az exportlehetőségek csökkenését hozhatja.

A piac oligopolisztikus szerkezetéből kiinduló felfogás

Az oligopolisztikus piac jellemzője, hogy a szektoron belüli piaci részesedések vagy — a nagyvállalatok hallgatólagos megállapodásainak megfelelően — stabilak, vagy éppen ellenkezőleg; a piaci részesedésük adott megoszlását valamelyik résztvevő kérdésessé teszi, s harcot indít a piac újrafelosztásáért (árcsökkentés, termékdifferenciáció, reklám, költségsökkentés stb. (Lásd A. Cotta: *Les choix économiques de la grande entreprise* Dunod, 1970.) Ebben az összefüggésben a külföldi letelepedés a *nemzeti piacon bekövetkező profitrúta-csökkenés kockázata elleni biztosítékként merül fel.*

A kisebb konkurens cégek fölötti ellenőrzés megszerzése pedig lehetővé teszi a monopolhelyzetekből származó előnyök megszerzését, vagy legalábbis ezen keresztül egy a verseny struktúráját és a szektor árképzésének ellenőrzését lehetővé tevő piaci részesedés birtoklását.

Egyik magyarázó tényezőként Becsky György is elfogadja az (amerikai) oligopolisztikus piac külső terjeszkedésre készítő hatását: „Az amerikai trösztellenes törvények ugyanis elvben gátolják a fenti (legnagyobb amerikai — VE) vállalatok belföldi terjeszkedését egymás rovására. A külföldi, s főleg a nyugat-európai új direkt beruházások eszközül szolgálnak arra, hogy megkerüljék az amerikai belföldi törvényhozást; uralkodó, monopolista helyzetet a külföldi piacon építsenek ki, s a külföldön maximálják profitjaikat a verseny felszámolása révén.”²³

Itt említjük meg még azt a felfogást, amely nem a termékciklusból ugyan, de szintén a termékből, illetve a termékexportból indul ki: *A termék nemzetközi értékesítésének intenzívebbé válásával megjelennek egyes nem specifikusan technikai jellegű költségnövekedések.* Így például növekvő határköltség felbukkanása az értékesítés fázisában, a földrajzi távolság, az információs költségek, a helyi szociális-kulturális, intézményi adottságokhoz történő alkalmazkodás költségei miatt, vagy a túlcenzalizált irányítás okozta többletköltségek következtében.

Tulajdonképpen a fenti tényezőket fogja át a „*gazdasági távolság*” fogalma. Amennyiben tehát egy meghatározott exportpiacon az export növelésével a gazdasági távolság nő, van egy küszöb, ahonnan érdemes lesz helyben termelni.

A multinacionálisok és a nemzetállamok ellentmondásának szerepéről a külföldi tőkebefektetésekből

Nagyon érdekes hozzájárulást találunk a vállalatok nemzetközivé válásának magyarázatához a Delapierre-Michalet szerzőpárosnál: „Szerintünk a vállalatok külföld felé történő terjeszkedésének kulcsát azonban a speciális előnyökben kell keresni, amelyek az egységesség bevezetéséből származnak egy diszkontinuos térben.”²⁴

²³ Becsky György: I. m. 155. old.

²⁴ Delapierre-Michalet: *Les Implantations étrangères en France: stratégie et structure.* Callmann—Lévy 1976. I. m. 19. old.

Az országhatárok, vám-, támogatási-, adó-, pénzrendszerek által megosztott világgazdaságban az egyszerre több országban saját egységekkel bíró és egységes stratégiával rendelkező multinacionális társaságok számos előnyhöz jutnak pusztán a differenciák kihasználása révén.

A multinacionálisok kétféle stratégiáját különböztetik meg: Az egyik az ún. *kereskedelmi stratégia*, amelynek fő kérdése a hol eladni kérdése. A külföldi letelepedés fő kritériuma tehát a helyi piac felvevőképessége, annak dinamizmusa. Az e stratégia alapján létrehozott leányvállalatot „*támaszpont-leányvállalatnak*” nevezik. A másik a *termelési folyamat internacionalizálásának stratégiája*, amelynek fő kérdése a hol termelni kérdése. A fő szempont tehát a termelési tényezők elhelyezkedése és ára lesz. E stratégia alapján ún. „*műhely-leányvállalatot*” hoz létre a multinacionális.

Egyes szerzők — így R. Murray és S. Hymer:²⁵ a 70-es évek elején a multinacionálisok és a nemzetállamok párharcában a multinacionálisok teljes győzelmét vízionálják, amelynek konzekvenciájaként a különböző nemzetállamok és a multinacionális vállalatok különböző szintű funkcióihoz igazodva sorolnak be a világgazdaság rendszerébe.

A legelső (III.) szinten a rutin-feladatok helyezkednek el, amelyeknek a nyersanyag és energia-szállító országok felelnek meg, „*műhely-leányvállalatokkal*”. A következő szinten szervezik és ellenőrzik ezeket a rutin-tevékenységeket. Olyan országok végzik majd e munkát, ahol elegendő középkader és megfelelő kommunikációs rendszer áll rendelkezésre. Itt különösen a közepesen fejlett országok fővárosai jönnek szóba. Végül a legfelső szinten az „*agytröszt*” helyezkedik el, ahol a nagy stratégiai döntéseket hozzák, amely koncentrálja a pénzügyi erőforrásokat és a kutatás-fejlesztést. Az agytrösztök a nagy világvárosokban vannak.

A hetvenes évtized úgy tűnik rácsúszott a jóslatra. A nemzetállamok továbbra is rendelkeznek jelentős önmozgással. A nagy multinacionálisok és a nemzetállamok együttműködését és küzdelmét, összefüggésüket a világgazdasági rendszerrel továbbra is inkább a bonyolult kölcsönhatások, mint a leegyszerűsített képletek jellemzik.

Felmérés a francia vállalatok nemzetközivé válásának motívumairól²⁶.

Egy 1972-ben készült felmérés alapján bepillantunk abba, hogy a francia vállalatok konkrétan milyen motívumok által vezérelve telepsznek le külföldön, pontosabban a bennünket közelebről érdeklő fejlett tőkésországokban.

Az Egyesült Államokba illetve a többi fejlett tőkésországokba irányuló francia terjeszkedés motívumait a felmérés külön vizsgálta, és eltérő eredményekre jutott:

Az Egyesült Államokbeli letelepedés motívumai

1. Jelenlét a piacon	83%
2. A kockázat csökkentése a földrajzi diverzifikáció segítségével	26%
3. Valamely technikai előny kiaknázása	24%
4. A francia piac telítődése	14%
5. Vám- és adminisztratív akadályok	14%
6. Újdonság-előny kihasználása	12%

²⁵ R. Murray: The internationalisation of capital and the nation state. in: J. H. Dunning édit: *The Multinational Enterprise*. Allen and Unwin 1971. 265—288. old. S. Hymer: The multinational corporations and the law of uneven development. in: J. N. édit. *Economics and World Order*! McMillan, 1972. 113—140. old.

²⁶ C. A. Michalet: La multinationalisation des entreprises francaises *Revue Economique* numero 4. 1972.

A számok önmagukért beszélnek. Michalet megjegyzi, hogy az amerikai piacra való behatolás szinte kizárólag valamilyen technikai-technológiai előnyön nyugszik. A fejlett (tőkés országokban történő letelepedés motivumai

1. Jelenlét a piacon	86%
2. Földrajzi diverzifikáció	34%
3. A francia piac telítődése	31%
4. Hazai vagy külföldi konkurrens megjelenése a francia piacon	23%
5. Kínálkozó lehetőség megragadása	20%
6. Árelőny kiaknázása	14%

Ebben az irányban nem feltétel valamely kifejezett technikai fölény birtoklása.

Sokkal inkább arról van szó, hogy a francia vállalatok a hazai piac mintegy természetes meghosszabbításaként tekintik a fejlett tőkésországokat. (Itt minden bizonnyal főleg Nyugat-Európáról van szó.) A külföldi letelepedést tehát elsősorban a hazai piac telítődése illetve a verseny éleződése (oligopolisztikus piac), a földrajzi diverzifikáció igénye ösztönzi.

A vizsgálat eredményeinek egy további tanulsága, hogy a vállalatok nem egyetlen indíték alapján eszközölnék direkt beruházásokat, sőt; egyidejűleg ugyanazon vállalat is több, az elmélet által is észlelt, de sokszor egyedülnek feltüntetett ismérv alapján cselekszik.²⁷

4. Újabb hozzájárulások a működőtőke-mozgások elméletéhez

Az 1973 utáni új szakasz jellegzetességei, az újabb tényezők felbukkanása — a beruházások további eltolódása a fejlett tőkésországok (köztük az USA) egymás közti befektetései felé, a feldolgozóipar dominanciája és a szolgáltatások térnyerése, kevésbé fejlett országok megjelenése a tőkeexportőrök között egyrészt tovább bonyolították az egyébként is összetett képet. Másrészt viszont ha a fejlett tőkés ország-csoport többé-kevésbé homogén gazdasági terére gondolunk, egyszerűsödtek is a dolgok, s ez új kérdésfeltevéseket tesz lehetővé. Megjelent tehát a rendszerezés és az általánosítás szükségessége és talán a lehetősége is.

Mindkét irányban tesz lépéseket John H. Dunning, aki 67 tőkésország direkt beruházásai adatait vizsgálta 1967 és 1975 között, alapvetően a komparatív statika módszerével.²⁸

A direkt beruházás három fő motivumát különbözteti meg, illetve háromféle előny realizálása érdekében történhet külföldi beruházás:

a) (Ipari) tulajdonhoz kapcsolódó előnyök. Pl. szabadalom, know-how birtoklása vagy megszerzése.

²⁷ Ugyanezt az „elméleti kóktérből” kiinduló többtényezős modellt próbálta igazolni ökonometriai módszerekkel — tegyük mindjárt hozzá nagyon jó eredményekkel — Dominique Plihon, aki a francia direkt beruházások esetében 1971 és 1972 közötti negyedéves adatok alapján összefüggést mutatott ki az időben elosztottan vizsgált áruexport, a belföldi és a külföldi (USA, NSZK, Svájc) részvények egymáshoz viszonyított hozamainak alakulása, a vállalatok pénzkészletnehézségei mint exogén változók, és a külföld felé irányuló direkt beruházások között. A működőtőke importja az áruimporttal és a pénzpiaci kamatlábbal mutatott szoros összefüggést. D. Plihon: Les mouvements de capitaux à long terme entre la France et l'extérieur Banque de France Cahiers Economiques et Monétaires numero 10. 1980.

²⁸ J. H. Dunning: Explaining the International Direct Investment Position of Countries: Towards a Dynamic or Developmental Approach Weltwirtschaftliches Archiv 1981. numero 1.

b) A *belsővé tételből* származó előnyök. Pl. beszerzési-értékesítési lehetőség biztosítása, a piac „szerkezetének” befolyásolása, kézbe tartása.

c) A *helyhez kötődő sajátosságok* kihasználása. Pl. olcsó erőforrások, védett helyi piac megszerzése.

Hogy ezek az *ösztönzők* — a tőkeexport és tőkeimport vonatkozásában egyaránt — léteznek-e és eredőjük milyen irányba mutat, az a nemzetgazdaság, az ágazat, és a vállalat szintjén lévő sajátosságok fogják meghatározni. Így tulajdonképpen 9 ismérvcsoporthoz jutottunk.

Dunning úgy találta, hogy *egyértelmű összefüggés van az egyes országok (1971-es GNP-ben mért) fejlettségi szintje, és direkt beruházási pozíciójuk, azaz tőkeexportjuk és importjuk alakulása között.* E tekintetben 4 úgynevezett stádiumot különböztet meg, pontosabban 4 országcsoportot különít el:

Az első országcsoportba olyan országok tartoznak, amelyek egy főre jutó GNP-je nem haladta meg a 400 dollárt. Ezek az országok igen kevés 1 főre jutó tőkeimportot tudnak felmutatni. Tőkeexportjuk vagy elhanyagolható, vagy minimális.

A második csoportba tartozó (400-tól 1500 dollár egy főre jutó GNP-vel) országok egyre jelentősebb tőkeimportőrök, majd felbukkan a működőtőke exportja.

A harmadik csoport országai (2000 és 4750 dollár egy főre jutó GNP-vel) esetében miközben a gazdagság függvényében egyre magasabb tőkeimportot látunk, a tőkeexport kezdi megközelíteni az import szintjét.

A negyedik csoportban azok az országok vannak (6 ilyen országot talált, egy főre jutó GNP-jük 2600 és 5600 dollár közötti), amelyek nettó tőkeexportőrök, ami esetükben azt jelenti, hogy a kevésbé gazdagokénál is magasabb tőkeimportot meghaladó működőtőke exportot bonyolítanak le.

Közvetveleg jegyezzük meg, hogy ez a négy „stádium” szépen egybecseng Samuelsonnak az országok fizetési mérlegének fejlődési fázisairól alkotott felfogásával. Samuelson „fiatal, növekvő adósságú országot”, „érett, adós országot”, „új, hitelező országot”, és „érett, hitelező nemzetet” különböztet meg.²⁹

Dunning egyébként megvizsgálta a különböző fejlettségi szintek és a különböző típusú előnyök összefüggését is, és a következőket találta:

A MŰKÖDŐTŐKE-MOZGÁSOK MOTÍVUMAI ÉS A FEJLETTSÉGI SZINT KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉS

3. táblázat

Stádium	1.	2.	3.	4.
Motívum tőkeimport				
1. (külső)	alapvető	alapvető	csökkenő és/vagy speciális	csökkenő és/vagy speciális
2.	alapvető	gyengülhet	erősödhet	alapvető
3. (belső) tőkeexport	gyenge	erősödő	csökkenő	csökkenő
1. (belső)	gyakorlatilag	gyenge	erősödő	erősödő
2.	nem létezik	gyenge és speciális	és alig	erősödő
3. (külső)		kezd érvényesülni	erősödő	erősödő

Forrás: J. H. Dunning: I. m. 39. old.

²⁹ P. A. Samuelson: Közgazdaságtan. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1979. 832. old.

A fejlett (és legfejlettebb) tőkésországok tekintetében tehát azt látjuk, hogy tőkeimportjuk fő meghatározója más országok vállalatainak az a törekvése, hogy belsővé tegyenek áru- és pénzmozgásokat. Exportjukban viszont mind a három motivumcsoport szerepet játszik, tehát a (saját) tulajdonukban lévő speciális előnyök realizálása, a belsővé-tételből származható előnyök, és más országokban található erőforrások megszerzésének biztosítása.

Alain Richemond abból indul ki, hogy az 1973 óta tartó korszak fő sajátosságát a fejlett tőkésországok egymásközi befektetési adják.³⁰ Véleménye szerint ebben az országcsoportban az országspecifikus (főleg fejlettségi szintkülönbségekből adódó) differenciák lényegében megszűntek, s hasonlóan a nemzetközi kereskedelem áru-folyamataihoz, a *direkt beruházások árama is az országok „gazdasági tömege” és „gazdasági távolsága” által meghatározott ún. „gravitációs erő” megnyilvánulása.* Képletben

$$I_{ab} = C \frac{GDP_a^d \cdot GDP_b^e}{(P_a - P_b)^f}$$

ahol: a és b a két ország jelzete

I_{ab} = a kölcsönös direkt beruházások (flow-ja)

C, d, e, f = koefficiensek

P = bruttó realizált profit.

A mérést ún. nemzetközi dollárban végzi.³¹

Az összefüggés létezésének feltétele egyebek között, hogy a növekedés külföldi beruházások exportja és importja reláció elég stabil legyen időben. (Ezt próbálja igazolni.)

Ha ezek a feltételek teljesülnek, akkor jogos az a kérdés, hogy vajon a kölcsönös beruházások nem erősítik-e ezeknek az országoknak a növekedési szinkronizációját.

Richemond kétségkívül elegáns elméletének racionális magvához tartozik, hogy a direkt beruházásokat — amint azt egyébként Dunningnál is láttuk — egyrészt az országokat *egyszerre* mint exportőröket és importőröket mutatja be, másrészt, hogy a direkt beruházás egyszerre megjelenése az exportőr gazdasági alany felől ható *nyomásnak* és importőr gazdasági alany felől jövő *szívásnak*, harmadszor, hogy a (fejlett) tőkés gazdaság „természetes” velejárójaként ábrázolja ezt a jelenséget.

Mindezek igen fontos megállapítások. A miéltre adott válaszok közül azonban számomra mégis az alábbi gondolatok adták a legtöbbet: „A nemzetközi tőke pozíciója megszilárdult. A technológia, a termelés és az értékesítés szorosan kötődik a tőkeáramláshoz a fejlődés lendítő erejét képező technika- és szaktudásintenzív iparágakban. A fenti elemek oszthatatlan csomagot képeznek, amelyek nem lehet — vagy nem célszerű — feldarabolni. A tőkeimport nem homogén erőforrásátvitel, hanem egyúttal tőle elszakíthatatlan speciális technológia, know-how, vezetési szakismeretek, márkanév, marketing, stb. hordozója is, ezeket pedig nem lehet külön-külön „normális” piacokon „normális” áruként értékesíteni.”³²

³⁰ Laubier — Richemond: *Interpénétration des capitaux et concurrence industrielle mondiale*. C. E. P. I. I. Paris, 1980.

³¹ 1973 és 1979 közötti éves folyó árakban számolt adatok alapján, az USA-NSZK, az USA Franciaország, USA—EGK relációkat alapul véve, a legkisebb négyzetek módszerét felhasználva nem sikerült kimutatnunk az összefüggés létét.

³² Inotai András: I. m. 1097. old.

„A működőtőke-kivitel növekvő jelentőségű motivációja egyfelől a tőkés újratermelés vertikális láncszemei közötti technikai kapcsolatok szervezett és összehangolt lebonyolításának fokozódó szükségessége”.³³

Összefoglalva a következőket mondhatjuk: A működőtőke-mozgások (direkt beruházások) mind motivumaikat, mind hatásait tekintve nagyon sokoldalú jelenség. Az elméleti megközelítések szintén sokoldalúak és részben fedik egymást. Különösen a polgári irodalomban — annak természetes velejárójaként — gyakran találkozunk különböző leegyszerűsítésekkel. A leggyakoribb az ok-okozati összefüggés túlhangsúlyozása. Másik szembeötlő jellegzetesség az ökonómiai vonatkozásokra szűkítés. Ez alól a Perroux, Delapierre, Michalet, Hymer, illetve Murray által reprezentált felfogások kivételt jelentenek. A marxista szerzőknél épp az ellenkezője fordul elő, tehát a hatalmi-ideológiai jelentőségű mozzanatok kiemelése elföld gazdasági szükségszerűségeket, figyelemre érdemes részleteket. A további kutatás illetve elméleti összegzés iránya ennek megfelelően a motívumok és hatások lehető legszélesebbkörű rendszerezett és súlyozott összefoglalása, továbbá a jelenségnek a technikai-gazdasági oldalról (a termelés társadalmasodása) és társadalmi-gazdasági oldalról (a világrendszerek illetve a világ gazdaság nagyhorderejű átrendeződési folyamatai) történő, egységes szemléleten alapuló vizsgálata lehet.

Эрне Варниш

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ВОПРОСУ ДВИЖЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО КАПИТАЛА МЕЖДУ РАЗВИТЫМИ КАПИТАЛИСТИЧЕСКИМИ СТРАНАМИ В ПОЛИТЭКОНОМИИ

(Резюме)

Теоретические подходы к данному вопросу автор обсуждает не в кругу проблематики теории империализма или развитости-отсталости, а лишь исключительно со стороны прямых капиталовложений.

Среди теорий, созданных для объяснения движения предпринимательского капитала между развитыми капиталистическими странами в три последовавших после второй мировой войны периода (1945—1960, 1960—1973 и с 1973 г. по настоящее время), автор останавливается на макроэкономической, микроэкономической и систематизирующей или обобщающей.

Сторонники выровненности прибыльности капитала объясняют эти движения различием ликвидных предпочтений, неоклассики — различной обеспеченностью факторами в условиях затруднений международной торговли, а Ф. Пэрро — борьбой между национальными экономическими структурами.

Сторонники подхода со стороны предприятия, со стороны продукции основное значение придают производственному циклу, экономической удалённости, олигополистической структуре рынка, противоречиями между мультинациональными и национальными государствами.

Й. Х. Даннинг указывает на зависимость между уровнем развития страны и её позицией прямых заграничных капиталовложений, далее, он систематизирует причины этих инвестиций. А. Ричмонд прямые инвестиции между развитыми капиталистическими странами считает проявлениями так называемого гравитационного эффекта.

Венгерские специалисты, постоянно регистрируя изменения, решающее значение придают происходящему под капиталистической оболочке обобществлению производства.

³³ Szentés Tamás: I. m. 275. old.

By: E. Várnay

THEORETICAL APPROACHES TO WORKING CAPITAL MOVEMENTS AMONG THE ADVANCED CAPITALIST COUNTRIES (REVIEWLITERATURE)

(Summary)

The article discusses not the imperialism theory, not the problem of underdevelopment theories, but review them from the aspect of the direct capital investment.

The article expounds some theories which explain the working capital movements among the developed capitalist countries in the three periods after the II world war (1945—1960, 1960—1973, 1973-today) theories of macroeconomic, microeconomic, systematizing, and generalizing, approaches.

Those who believe in equalization of capital profitability, explain this with different liquidity preferences, neo-classicists with different factor equipments under conditions of international trade barriers, and F. Perroux explain this with the struggle among international structures.

Those who approach the problem from the side of enterprise and product, attach fundamental importance to the product-cycles, distances, oligopolistic structure of the market, and to the contradiction between multinationals and national states.

J. H. Dunning points out to the interdependence between the level of development of a given country and its direct capital investment position, than he systematizes the motives of external investments. A. Richmond considers the mutual direct investments of the advanced capitalist countries as the manifestation of gravitation effects.

Hungarian economists, while they continuously take note of events, attach decisive importance to the socialization of production which is taking place within capitalist form.